

Kreatywność uczniów klas trzecich szkoły podstawowej a ich umiejętność oceny twórczości innych ludzi

Marika Szulborska / Wydział Nauk o Edukacji, Uniwersytet w Białymstoku

e-mail: m.szulborska@uwb.edu.pl

ORCID: 0009-0009-1354-1379

Streszczenie

Twórczość i kreatywność od wielu lat stanowi obszar zainteresowań i dociekań badawczych wielu pedagogów, psychologów i specjalistów w tej dziedzinie. Celem pracy stało się zbadanie związku pomiędzy poziomem kreatywności uczniów klas trzecich a umiejętnością obiektywnej oceny wytworów twórczości innych ludzi. W badaniu wzięło udział 135 uczniów klas trzecich. Respondenci wypełnili kwestionariusze do pomiaru uzdolnień twórczych. Był to Test TCT-DP wersja A i wersja B oraz prezentacja prac (TCT-DP) do obiektywnej oceny przez dziecko. Z przeprowadzonych badań wynika, że zdecydowana większość trzecioklasistów wykazuje się przeciętnym poziomem uzdolnień twórczych. Stwierdzono, że w badanej próbie występuje związek pomiędzy tymi uzdolnieniami a umiejętnością oceny twórczości innych ludzi. Wyniki badań mogą stać się istotnym źródłem informacji dla studentów pedagogiki wczesnoszkolnej i przedszkolnej, dla osób pracujących z dziećmi, a także dla rodziców. Badania w tym zakresie mają szansę pomóc w zrozumieniu, jak rozwija się kreatywność u dzieci w różnym wieku, co pozwala na wczesne rozpoznanie i wspieranie ich potencjału.

Słowa kluczowe: **Twórczość, kreatywność, uczniowie, szkoła.**

Creativity of third grade elementary school students and their ability to evaluate the work of others

Abstract

Creativity have been an area of interest and research for many years for many educators, psychologists and specialists in this field. The aim of the study was to examine the relationship between the level of creativity of third-grade students and the ability to objectively evaluate other people's creative products. The study involved 135 third-grade students. Respondents completed questionnaires to measure creative talents. This was the TCT-DP Test version A and version B and a presentation of works (TCT-DP) for objective evaluation by the child. The research I conducted shows that the vast majority of third-grade students demonstrate an average level of creative talents. The relationship between the level of creative talents and the ability to evaluate other people's creativity occurs only and exclusively in the sample I studied. This work can become an important source of information for students of early school and preschool pedagogy, for people working with children, and for parents. In addition, it is an excellent material for reflection on one's own level of creativity and creativity.

Keywords: **Creativity, creativeness, students, school.**

1. WPROWADZENIE

Na wstępie warto rozpocząć rozważania od słów: „Dzięki pomysłowości, stanowiącej rdzeń myślenia twórczego i kreatywności, rozwija się świat i rozwijają się ludzie” (Szmidt, 2016, s. 48). W XXI wieku bardzo wiele zależy od nas samych. Bycie osobą pomysłową, mającą inne spojrzenie na świat, może przyczynić się do jego ulepszenia i wprowadzenia wielu zmian. Nowość, oryginalność, innowacyjność – te trzy cechy twórczości wpływają na otaczającą nas rzeczywistość (Szmidt, 2016). Wielu ludzi ma w sobie potencjał bycia twórczym, jednakże gdzieś na swojej ścieżce życia, popadając często w rutynowe sytuacje, w pewnego rodzaju schematy myślenia, utracili poczucie, że są kreatywni i twórczy. Cechy te są niezmiernie ważne. Szczególnie zauważa się to w obecnych czasach, w różnych aspektach życia, choćby zawodowych. Przykładowo cechy te są pożądane u nauczycieli, pedagogów, architektów, projektantów, pracowników dużych firm korporacyjnych, animatorów, aktorów, reżyserów, pisarzy, itp. Długo można wymieniać, jednakże warto pokusić się o refleksję, w jaki sposób wspierać proces myślenia twórczego u najmłodszych osób, zważywszy na to, że będą one przyszłymi wykonawcami różnych zawodów, więc niewykluczone jest też to, że będą musiały wykazywać się oryginalnością, pomysłowością, kreatywnością przy realizowaniu powierzonych im zadań.

Celem badań było ustalenie związku pomiędzy kreatywnością uczniów klas trzecich a umiejętnością obiektywnej oceny wytworów twórczości innych ludzi, w szczególności poznanie poziomu uzdolnień twórczych traktowanych jako kreatywność dzieci klas trzecich szkoły podstawowej oraz ustalenie poziomu umiejętności oceny wytworów twórczości innych ludzi przez uczniów klas trzecich szkoły podstawowej.

2. KREATYWNOSĆ I TWÓRCZOŚĆ DZIECI – ANALIZA PROBLEMU Z PERSPEKTYWY PEDAGOGIKI I PSYCHOLOGII TWÓRCZOŚCI

Współcześnie psychologia traktuje twórczość jako zjawisko jednolite, lecz złożone; takie, „które występuje na różnych poziomach i przejawia się w dziełach różnego formatu” (Nęcka, 2001, s. 11). Ta dyscyplina nauki prowadzi rozważania o twórczości na podstawie różnych kryteriów. Począwszy „od procesów poznawczych, poprzez osobowość, rozwój, zjawiska społeczne, psychometrię, aż do zastosowań praktycznych, takich jak szkolenia czy treningi” (Nęcka, 2001, s. 11). Druga z dyscyplin naukowych zajmująca się omawianą kwestią to pedagogika twórczości. Można ją uprawiać w egalitarnym ujęciu twórczości, w aspekcie tak zwanych „twórczości bez dzieł, czy na przykład kreatywności rozumianej jako ogólnej dyspozycji do twórczości” (Galewska-Kustra, 2012, s. 402).

Liczni badacze uważają, że twórczość i kreatywność nie są równoważne znaczeniowo, wskazują jednak na wzajemne przenikanie się tych pojęć. Mówiąc o kreatywności, nie sposób jest ją krótko zdefiniować, gdyż pojęcie to stanowi skomplikowany konstrukt. Jak twierdzi Goldberg (2017, s. 36), „istnieje wiele form, które mogą przybierać drogi wiodące do kreatywności, oraz wiele różnych profili jednostki twórczej”. Na rozumienie pojęcia kreatywność składa się więc często wiele zróżnicowanych od siebie elementów, niekiedy też sprzecznych. Myśląc o kreatywności, wysuwa się stwierdzenie, że człowiek może być w jakimś stopniu kreatywnym, mało kreatywnym bądź wcale niekreatywnym, że kreatywność to coś, co można posiadać bądź nie. Jednakże należy pamiętać, że „konkretny proces twórczy (...) bazuje na określonym zasobie wiedzy, doświadczeń i umiejętności specyficznych dla tej dziedziny” (Goldberg, 2017, s. 36). Dlatego też kreatywność odnosi się do tworzenia produktów, które mogą stać się odzwierciedleniem prawdy, piękna i użyteczności technicznej (Szmidt, 2007).

Coraz częściej mówi się, że twórczość jest potrzebą każdego człowieka w różnym okresie życia. Powszechnie uważa się, że dzieci są bardziej kreatywne niż dorośli, jednak tracą tę wartość z powodów edukacyjnych lub kwestii wychowania. Badania w tym zakresie obalają powyższe przekonanie. Zdolność do twórczego myślenia i wyobraźnia wzrastają systematycznie wraz z wiekiem, utrzymując się aż do późnej starości (Jankowska i in., 2022). Dzieci wykazują wiele cech, jak np. naturalność, bystrość umysłu, fantazjowanie. W rezultacie jest to odbierane jako objaw dziecięcej kreatywności, co potwierdza, że dzieci są kreatywne. Jednak nie należy zapominać o sferze osobowości twórczej dorosłych, którzy powinni uwierzyć, że wykazują się kreatywnością w wielu sferach życia (Jankowska i in., 2022). Badania w zakresie dziedziczenia cech genetycznych, w tym także kreatywności, są nieliczne i mocno niedoskonałe, jednakże były prowadzone w ramach tzw. genetyki zachowania, porównując ze sobą poziom cech bliźniąt jednojajowych i dwujajowych (Jankowska i in., 2022). Wnioski płynące z najbardziej rzetelnego źródła studiów tego typu (Kandier i in., 2006) wskazują, że „kluczowym źródłem zróżnicowania zdolności twórczych nie są wpływy genetyczne (a więc odziedziczalność: podobieństwo między bliźniętami jednojajowymi okazało się relatywnie niewielkie, a odsetek zróżnicowania zdolności twórczych wyjaśnianych przez wpływy dziedziczne w zależności od aspektu kreatywności wahał się pomiędzy 5% a 36% - względnie niewiele)” (Jankowska i in., s. 24). Zatem rozwój kreatywności dziecka jest bardziej kształtowany przez otoczenie, jego własne pasje i zainteresowania, niż przez samo wychowanie.

3. ROZUMIENIE FENOMENU KREATYWNOŚCI W LITERATURZE NAUKOWEJ

Obecnie pojęcie kreatywność stało się popularnym i dość często używanym terminem. Wydaje się, że cecha ta jest bardzo pożądana w dzisiejszym życiu, niekiedy nawet traktowana jako „klucz do zawodowego sukcesu” (Dobrołowicz, 2002, s.72).

Mówiąc o kreatywności, istotne jest zwrócenie uwagi na cechy charakteryzujące ludzi twórczych. Nęcka (2001) cech takich osób poszukiwał w sferze intelektu, osobowości, a nawet w sferze zaburzeń zachowań. Wgłębiając się w rozważaną tematykę, można zwrócić uwagę na to, że pojęcie kreatywność bywa łączone z pewnym sukcesem danej osoby. Oznacza to, że w obecnych czasach postępu technologicznego oraz istniejącej konkurencji, siłą przebicia ma to, co jest nowe, zaskakujące, wartościowe, to, co wyróżnia się na tle już istniejących rzeczy. Ponadto też sukces jednej osoby może przełożyć się na sukces całego społeczeństwa. Rozumieć to można w taki sposób, że jeśli ktoś kreatywny ma pomysł na stworzenie nowych udogodnień, wymyśli jakieś bardziej przydatne rozwiązanie, to wtedy pomysł ten może być zauważony przez większość społeczeństwa, a następnie wykorzystany i wprowadzony do życia, po to, by żyło się lepiej i łatwiej. Stąd też mówi się o sukcesie nie tylko jednej osoby, ale i o sukcesie całej ludzkości. Przykładem takiego pomysłu może być nowy, dotąd nieznan sposób na pozyskiwanie energii. Osoba kreatywna wyróżnia się niesztampowością w podejściu do rozwiązywania danego problemu, wychodzi poza ramy pewnych schematów myślowych, stara się przekształcać wszystko to, co zastane w taki sposób, by osiągać, jak najlepsze efekty, dobrze radzi sobie ze zmieniającym się otoczeniem, które wymaga coraz częściej więcej elastyczności. Kreatywność można również wiązać z zabawą, z tym, co sprawia wiele przyjemności, uśmiechu, daje możliwość nowych odkryć – szczególnie mowa tutaj o zabawach tematycznych w okresie dzieciństwa, jak na przykład gotowanie w piaskownicy, budowanie baz, zabawa w teatr i tym podobne (Biela, 2015).

Badacze twórczości od wielu lat przypatrują się „nasileniu, uwarunkowaniom oraz charakterystykom czegoś, co po polsku moglibyśmy określić mianem «kreatywności złowrogiej»” (Jankowska i in., 2022). Społeczeństwo pragnie postrzegać twórczość jako dobro, jednocześnie odmawiając miana twórczości wszelkim działaniom szkodliwym, np. eksperymentalnym lekami czy międzyplanetarnym podróży. Ludzie o osobowości twórczej nie zawsze realizują swój potencjał w tymże obszarze w sposób korzystny dla siebie i innych, dlatego też oprócz kształcenia samej kreatywności, należy też rozwijać mądrość dokonywania racjonalnych wyborów, służących nie tylko nam samym, ale całemu społeczeństwu (Jankowska i in., 2022).

Badania nad twórczością i kreatywnością dowiodły, że genetyka nie odgrywa roli w rozwoju tych zdolności. Ponadto w mózgu nie istnieje odpowiedzialny za nie obszar. Uważa się, że kreatywność pochodzi z prawej półkuli mózgu, jednakże współczesne badania wykazują, że „twórcze myślenie angażuje całe wielkie sieci naszego mózgu, co więcej – sieci, które w normalnych, niezwiązanych z twórczością warunkach, nie są aktywne w tym samym czasie” (Jankowska i in., 2022, s. 26). Pewnym staje się przekonanie, że działania twórcze wymagają ciągłej współpracy i zaangażowania zarówno lewej, jak i prawej półkuli mózgu.

4. TWÓRCZA AKTYWNOŚĆ DZIECI W ŚRODOWISKU SZKOLNYM

Zjawisko twórczości, dotyczące dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnym wieku szkolnym, rozpatrywane jest na dwóch poziomach analizy (Uszyńska-Jarmoc, 2003). Pierwszy z nich ujmuje twórczość jako proces rozwiązywania problemów (wąskie ujęcie zjawiska twórczości). Na tym poziomie można mówić o twórczości spontanicznej, nieświadomej, niezamierzonej, takiej, która nie jest ciągle nastawiona na uzyskiwanie określonych rezultatów, w tym przypadku wytworów. Model ten odnosi się do najmłodszych dzieci. Może stać się przydatny w pracy nauczycieli wychowania przedszkolnego, jak też klas 1-3, ponieważ na podstawie działań wykonywanych przez uczniów w krótkim odstępie czasowym pozwala lepiej wyjaśniać zjawisko twórczości. Dodatkowo twórczość analizowana na tym poziomie odnosi się do procesu twórczego dzieci, to znaczy uczniowie wytwarzają określone dzieła podczas wykonywania zadania. Zwracając uwagę na opis zjawiska twórczości, który dokonywany jest na tym poziomie, należy zauważyć, że istotną kwestię stanowią warunki twórczości. Wśród nich wyróżnia się czynniki wewnętrzne i zewnętrzne. Na tym poziomie analizy bardziej eksponuje się te drugie, gdyż stają się niezwykle potrzebne do uaktywnienia czynników wewnętrznych. Na warunki zewnętrzne składa się twórcze środowisko. Zalicza się tu: przedszkole, szkołę, rodzinę, nauczycieli, rówieśników i tym podobne. Wszystkie te podmioty powinny starać się tworzyć sytuacje pobudzające do aktywności, zwiększające ciekawość poznawczą dzieci, wyzwalające potencjał i możliwości, mające na uwadze potrzeby dzieci. Niezwykle ważne jest również budowanie wewnętrznej motywacji dziecka do działania. Należy zauważyć, że kilkulatek, aby był w stanie rozpocząć tworzenie, musi być czymś niezwykle zainteresowany, wręcz poruszony i podekscytowany. Jeżeli dziecko odczuje taki stan, wówczas istnieje wysoka szansa, że zacznie tworzyć spontanicznie, będzie w stanie wygenerować wiele pomysłów, przeleje myśli czy odczucia na papier, otwierając się i ukazując swoje wnętrze. Dodatkowo też sytuacje, które wzbudzają w dzieciach zaciekawienie, skłaniają je do zadawania pytań oraz poszukiwania odpowiedzi na tematy dla nich nieznanie bądź mniej dotąd znane. Ważna jest rola nauczyciela, który powinien akceptować dzieci takimi, jakimi są, dbać o dobrą i życzliwą atmosferę, dążyć do wyzwalania dziecięcej ekspresji, co w konsekwencji pozwoli na lepszy rozwój, wzmocni poczucie wartości, wiarę we własne siły, samoocenę. W tym wieku niezwykle istotne jest stymulowanie w taki sposób, aby dzieci miały szansę na osiągnięcie prawidłowego, wielostronnego rozwoju. Nauczyciel powinien zatem tworzyć sytuacje, które będą dostarczały dużą ilość bodźców pobudzających dzieci do twórczego działania, do twórczej ekspresji

plastycznej, muzycznej, werbalnej. Takich inspiracji może szukać w kontakcie ze środowiskiem społecznym, w działaniach plastycznych, muzycznych, w literaturze. Dzieci w tym wieku przejawiają niezwykle dużą ciekawość poznawczą, chętnie uczestniczą w zabawach i grach, są energiczne, żywiołowe, zadają pytania. Dlatego też, aby rozwinąć ich potencjał i możliwości, warto wspierać ich wyobraźnię i twórcze myślenie. Pracując z dzieckiem, należy zatem różnicować wszelkie pomoce dydaktyczne, organizować działania z wykorzystaniem różnego rodzaju materiałów, urozmaicać zadania, stosować wiele różnych technik i metod pozwalających na wyzwalamie aktywności plastycznej, muzycznej, werbalnej i ruchowej (Uszyńska-Jarmoc, 2003).

Drugi z poziomów analizy ujmuje twórczość jako styl życia; jest to szerokie ujęcie zjawiska twórczości (Uszyńska-Jarmoc, 2003). Tym, co odróżnia ten model od pierwszego jest to, że bardziej eksponuje się tu wewnętrzne warunki twórczości, do których zaliczane są zdolności, uzdolnienia i osobowość twórcza dziecka. Na tym poziomie jednostka jest w stanie sama kreować sytuacje twórcze. Twórczość opisana w pierwszym modelu staje się warunkiem uprawiania twórczości w drugim modelu. Dziecko pod wpływem rozwiązywania różnych problemów twórczych rozwija swoje zdolności, umiejętności, wzbogaca własne doświadczenia i wiedzę, a przy tym ma to również wpływ na jego samoocenę i motywację. Pierwsze z podejść przydatne jest nauczycielom z tego względu, że określa warunki sprzyjające pobudzeniu do twórczego myślenia, dodatkowo pozwala stymulować aktywność dziecka. Model ten pomocny jest przy planowaniu wszelkich działań edukacyjnych. Drugie z podejść jest użyteczne, ponieważ określa końcowe cele edukacji kreatywnej. Cele te wiążą się z samospelnieniem się człowieka zarówno w życiu zawodowym, jak i rodzinnym (Uszyńska-Jarmoc, 2003).

5. CEL BADAŃ

Celem badań było ustalenie związku pomiędzy kreatywnością uczniów klas trzecich a umiejętnością obiektywnej oceny wytworów twórczości innych ludzi. Celem badań było także poznanie poziomu uzdolnień twórczych traktowanych jako kreatywność dzieci klas trzecich szkoły podstawowej oraz ustalenie poziomu umiejętności oceny wytworów twórczości innych ludzi przez uczniów klas trzecich szkoły podstawowej.

Rezultaty prowadzonych obecnie badań pozwoliły sformułować hipotezę badawczą, która brzmiała następująco, H1: istnieje związek pomiędzy kreatywnością uczniów klas trzecich szkoły podstawowej a umiejętnością oceny wytworów twórczości innych ludzi. To znaczy, że im wyższy poziom uzdolnień twórczych dzieci klas trzecich, tym wyższy jest ich poziom umiejętności oceny jakości wytworu twórczości innych ludzi. Uzasadnienie teoretyczne tej hipotezy opiera się na założeniu, że kreatywność i zdolność oceny wytworów twórczości innych ludzi są powiązane poprzez wspólne procesy poznawcze. Kreatywność, rozumiana jako proces generowania nowych pomysłów, może angażować te same mechanizmy, które wykorzystuje się podczas oceny twórczości innych. Osoby kreatywne lepiej rozumieją proces twórczy i potrafią ocenić pracę innych, uwzględniając jej oryginalność, nowatorstwo, niesztampowość. W kontekście uczniów klas trzecich okres ten charakteryzuje się intensywnym rozwojem poznawczym, co sprzyja także rozwojowi kreatywności i zdolności oceny.

6. METODA

6.1 Osoby badane i procedura

Badania zostały przeprowadzone w szkołach podstawowych na terenie województwa podlaskiego oraz warmińsko-mazurskiego. Przebadano łącznie 135 uczniów klas trzecich. Prośbę odnośnie przeprowadzania badań przedstawiono w formie pisemnej do Dyrekcji szkół, dołączając przy tym wszystkie przygotowane narzędzia badawcze oraz formularze zgody na badania do podpisania przez rodziców. Po uzyskaniu zgody (zarówno rodziców, jak i Dyrekcji) podjęto się prowadzenia badań.

Badania wykonano zbiorowo (jednocześnie ze wszystkimi uczniami w klasie), używając Testu TCT-DP wersji A i wersji B oraz Prezentacji prac TCT-DP do oceny przez dziecko. Pierwszym użytym narzędziem był Test TCT-DP w wersji A i B. Uczniowie otrzymali instrukcję: „Pewien artysta rozpoczął tworzenie dzieła, jednak nie udało mu się tego skończyć. Proszę was, abyście teraz dokończyli tworzenie tego dzieła. Możecie to zrobić w dowolny sposób. Proszę was, abyście nie używali gumki ani żadnych innych pomocy. Próbując dokończyć dzieło tylko za pomocą długopisu bądź ołówka, możecie po zakończeniu swojej pracy nadać jej tytuł. Wszystko, co stworzycie, będzie dobre. Po zakończeniu pracy, proszę was, abyście podnieśli rękę, wtedy do was podejdem” (Mataczak, Jaworowska, Stańczak, 2001). Uczniowie po uzyskaniu instrukcji przystąpili do wykonania zadania. Po upływie 15 minut badacz zobowiązany był zebrać prace od wszystkich uczniów, którzy jeszcze pracowali. Powyższe wskazówki zastosowano do obu wersji testu. Dokonując interpretacji wartości współczynnika zmienności, wskazującego wielkość różnic wewnątrzgrupowych w zakresie określonej zmiennej, przyjęto klasyfikację Wasilewskiej (2008), którą zastosowano w niniejszej pracy:

1. $v < 20\%$ – mała zmienność (różnicowanie cechy słabe);
2. $20\% < v < 39\%$ – przeciętna zmienność (różnicowanie cechy umiarkowane);
3. $40\% < v < 100\%$ – duża zmienność (różnicowanie cechy silne);
4. $101\% < v < 150\%$ – bardzo duża zmienność (różnicowanie cechy bardzo silne);
5. $v > 151\%$ – skrajnie duża zmienność (Wasilewska, 2008, s.154).

Kolejnym narzędziem użytym do badania była prezentacja prac (TCT-DP) do oceny przez dziecko utworzona na podstawie analizy wyników (TCT-DP), które zostały uzupełnione przez dzieci i młodzież (Seminarzystki, 2015). Uczniowie na samym początku obejrżeli prezentację multimedialną, przedstawiającą 25 prac powstałych przez uzupełnienie Rysunkowego Testu Twórczego Myślenia TCT-DP w wersji A przez dzieci i młodzież. Kolejno rozdano dzieciom listę do prac udostępnionych w prezentacji. Po ponownym przedstawieniu każdej pracy, dziecko miało za zadanie określić, jak ocenia dane dzieło. Uczeń przystąpił do wykonania zadania. Po wykonaniu zadania badacz wraz z nauczycielem zebrali uzupełnioną listę. Poniżej przedstawiono wybrane prace o różnym poziomie twórczości zawarte w prezentacji prac do oceny przez dziecko.

Prace umieszczone w zestawie zostały ocenione obiektywnie – zgodnie z kluczem (Matczak, Jaworowska, Stańczak, 2001). Spośród wszystkich prac wybrano 5 wskazujących na bardzo wysoki poziom twórczości, 5 prac na wysoki poziom twórczości, 5 prac wskazujących na przeciętny poziom twórczości, 5 prac wskazujących na niski poziom twórczości i 5 prac na bardzo niski poziom twórczości. Na podstawie tego obliczono wynik trafności oceny 25 prac plastycznych. Waha się on pomiędzy -50 a +50 punktów. Zaproponowano następującą interpretację danych:

- Od +31 do +50 punktów – ocena nieadekwatna – bardzo zawyżona;
- Od +11 do +30 punktów – ocena nieadekwatna – zawyżona;
- Od +10 do -10 punktów – ocena adekwatna;
- Od -11 do -30 punktów – ocena nieadekwatna – zaniżona;
- Od -31 do -50 punktów – ocena nieadekwatna – bardzo zaniżona.

6.2 Narzędzia badawcze

Rysunkowy Test Twórczego Myślenia (TCT-DP) K.K. Urbana i H.G. Jellena (Matczak, Jaworowska, Stańczak, 2001) składa się z dwóch wersji A i B. W każdej z nich znajduje się sześć elementów rozmieszczonych niesymetrycznie, są to: punkt, dwie linie tworzące kąt prosty, linia przerywana, linia falista, półkole, niedomknięty kwadrat. Pierwszych pięć elementów znajduje się wewnątrz ramy, zaś ostatni z nich jest poza nią. Test składa się z dwóch wersji, z czego wersję B różni rozmieszczenie poszczególnych elementów – są one odwrócone o 180 stopni w stosunku do wersji A. Uczeń ma za zadanie dokończyć, rozwinąć, stworzyć dzieło za pomocą długopisu lub ołówka. Dodatkowo otrzymuje informacje, która niesie za sobą pewną swobodę oraz dowolność w dokończeniu pracy, niczego nie narzucając. Uczeń ma określony czas na wykonanie testu (15 minut), jednakże nie zostaje on o tym poinformowany. Po rozpoczęciu, jak i zakończeniu dzieła przez ucznia (zarówno w wersji A i B) badacz odnotowuje czas z dokładnością co do minuty. Po zakończeniu dzieła, uczeń może, ale nie musi nadać tytuł swojej pracy. Ogólny wynik testu określany jest za pomocą sumy punktów zdobytych w ramach oceny pracy przy użyciu czternastu kryteriów. Są nimi: kontynuacja, uzupełnienia, nowe elementy, połączenia liniowe, powiązania tematyczne, wykorzystanie małego otwartego kwadracika poza ramą, wykroczenie poza ramę, perspektywa, humor i emocje, niekonwencjonalna manipulacja, abstrakcyjność, połączenia figuralno-symboliczne, niestereotypowość oraz szybkość.

Prezentacja prac (TCT-DP) do oceny przez dziecko jest narzędziem utworzonym na podstawie analizy wyników testu (TCT-DP), które zostały uzupełnione przez dzieci i młodzież. W prezentacji multimedialnej przedstawianej dzieciom znajdowało się 25 prac ocenionych obiektywnie – zgodnie z kluczem (Matczak, Jaworowska, Stańczak, 2001). Spośród nich wyodrębniono pięć kategorii prac, po 5 prac wskazujących na: bardzo wysoki poziom twórczości, wysoki poziom twórczości, przeciętny poziom twórczości, niski poziom twórczości i bardzo niski poziom twórczości. Badacz dwukrotnie odtworzył uczniom prezentację z pracami plastycznymi. Za pierwszym razem uczeń miał za zadanie przyglądać się obrazkom, które widział, za drugim zaś oceniać je zapisując wynik oceny (skala 1-4) w przygotowanej tabeli (miał postawić znak plus przy emotikonie, która określała, jak podoba mu się dane dzieło). Skala do oceny poziomu twórczości plastycznej opracowana została przez dr hab. prof. UwB Janinę Uszyńską-Jarmoc w 2015 roku (niepublikowana praca). Wykorzystanie tego narzędzia w pracy badawczej miało na celu ukazanie trafności dostrzegania przez dzieci w pracach plastycznych innych osób takich elementów twórczości, jak: nowość, oryginalność, poczucie humoru, zdolność do syntezy, niestereotypowość, ciekawa tematyka, nieszablonowość.

Rzetelność opisanych kwestionariuszy do pomiaru zdolności twórczych jest akceptowalna – wysoka zgodność ocen sędziów i umiarkowana zgodność wewnętrzna wersji A i wersji B. Rysunkowy Test Twórczego Myślenia TCT-DP znormalizowano dla młodzieży w wieku 14-15 lat oraz 18-19 lat, podane są średnie i odchylenia standardowe dla różnych grup osób dorosłych. „Sprawdzona trafność diagnostyczna – wyniki w TCT-DP różnicują grupy zawodowe wyselekcjonowane ze względu na oczekiwane wysokie i niskie natężenie cechy mierzonej przez test. Dla młodzieży sprawdzona trafność teoretyczna – w obu grupach wieku wyniki w TCT-DP korelują z zachowaniami twórczymi sprawdzanymi na materiale werbalnym oraz z ocenami szkolnymi i inteligencją płynną u osób w wieku 18-19 lat, natomiast nie korelują z tymi dwoma wymiarami u osób w wieku 14-15 lat” (Matczak, Jaworowska, Stańczak, 2000, s. 45).

7. WYNIKI BADAŃ

7.1 Analiza poziomu uzdolnień twórczych uczniów klas trzecich szkoły podstawowej

Uzdolnienia twórcze uczniów klas trzecich szkoły podstawowej zbadano za pomocą narzędzia badawczego: Rysunkowego Testu Myślenia Twórczego, TCT-DP w wersji A i B. Konstruując test, przyjęto pewne kryteria. Uniwersalność, to znaczy dostępność dla osób w różnym wieku i o zróżnicowanym poziomie intelektualnym. Prostota i praktyka, czyli brak wymogu długiego czasu badania. Dodatkowo zwrócono uwagę na charakter tego testu i, jak stwierdzono, nie powinien być zadaniowy, gdyż nie sprawdza umiejętności artystycznych czy też technicznych. Autorzy przyjęli, że „zadanie badanego polegać będzie na rozbudowaniu układu wyjściowego i nadaniu mu struktury” (Matczak, Jaworowska, Stańczak, 2001). Badane prace zostały poddane analizie pod względem czternastu kryteriów, na podstawie których oceniono rysunki.

Tabela 1 *Charakterystyka statystyczna wyników pomiaru uzdolnień twórczych, Test TCT-DP, Wersja A*

Szkoła	Klasa III	Σ	M	SD	v	$W. max.$	$W. min.$	d
SP Dobrzyniewo Duże	A	485.0	21.1	8.2	38.9	40.0	8.0	32.0
SP nr 26 Białystok	B	431.0	21.0	6.9	32.7	32.0	8.0	24.0
	C	454.0	18.2	8.0	43.8	35.0	7.0	28.0
SP nr 50 Białystok	D	301.0	15.8	9.1	57.6	43.0	7.0	36.0
SP Wasilków	E	449.0	20.4	10.2	50.0	43.0	6.0	37.0
SP nr 43 Białystok	F	592.0	23.7	8.0	33.9	38.0	9.0	29.0
Ogółem badana próba		2712.0	20.1	8.6	42.9	43.0	6.0	37.0

Objaśnienie symboli użytych w tabeli: Σ – suma zdobytych punktów; M – średnia; SD – odchylenie standardowe; v – współczynnik zmienności; $W. max$ – wynik maksymalny uzyskany w danej próbie; $W. min$ – wynik minimalny uzyskany w danej próbie; d – rozstęp wyników

Najwyższa średnia punktów uzyskana przez uczniów klasy III B różni się od najniższej średniej punktów uzyskanej przez uczniów klasy III D o 7,9 punktów. Porównując średnie punktów uzyskane w innych klasach, można wysunąć wniosek, że różnica ta jest dość duża. Różnica średnich wyników uczniów z innych klas jest do siebie zbliżona. Reasumując, uczniowie z klasy III D wypadli na tle pozostałych klas najslabiej, co może wskazywać, że spośród wszystkich uczniów trzecich klas są najmniej uzdolnieni twórczo. Analizując dane tabeli 1 zauważa się, że w klasie D i E są uczniowie, którzy w Rysunkowym Teście Twórczego Myślenia otrzymali najwyższy wynik spośród wszystkich badanych uczniów klas III. Dowodzi to o wysokim poziomie uzdolnień twórczych dziewięciolatek w tych klasach. Dodatkowo też w klasie E widoczna jest znacząca różnica pomiędzy najwyższym i najniższym uzyskanym wynikiem. To z kolei świadczy o zaistniałych dużych różnicach interindywidualnych w zakresie poziomu uzdolnień twórczych badanych w tej klasie.

Rozpatrując zastosowany współczynnik zmienności, opracowany przez Wasilewską (2008), można wywnioskować, że połowa trzecioklasistów charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem wewnątrzgrupowym, gdyż obliczony współczynnik zmienności znajduje się w przedziale powyżej 40% i poniżej 100%. Druga połowa uczniów klas trzecich charakteryzuje się umiarkowanym zróżnicowaniem intragrupowym w zakresie poziomu uzdolnień twórczych, gdyż zgodnie z klasyfikacją Anny Wasilewskiej znajduje się w przedziale powyżej 20% i poniżej 39%.

Tabela 2 Charakterystyka statystyczna wyników pomiaru uzdolnień twórczych. Test TCT-DP, Wersja B

Szkoła	Klasa III	Σ	M	SD	v	$W. max.$	$W. min.$	d
SP Dobrzyniewo Duże	A	533.0	23.2	9.4	40.5	43.0	6.0	37.0
SP nr 26 Białystok	B	465.0	22.8	7.2	31.7	37.0	11.0	26.0
	C	497.0	19.9	8.5	42.9	34.0	8.0	26.0
SP nr 50 Białystok	D	321.0	18.9	12.0	71.0	60.0	6.0	54.0
SP Wasilków	E	412.0	18.7	12.2	65.1	55.0	8.0	47.0
SP nr 43 Białystok	F	481.0	19.2	5.0	26.0	28.0	11.0	17.0
Ogółem badana próba		2709.0	20.1	9.3	46.4	60.0	6.0	54.0

Objaśnienie symboli użytych w tabeli: Σ – suma zdobytych punktów; M – średnia; SD – odchylenie standardowe; v – współczynnik zmienności; $W. max$ – wynik maksymalny uzyskany w danej próbie; $W. min$ – wynik minimalny uzyskany w danej próbie; d – rozstęp wyników

Poddając analizie dane zawarte w tabeli 2 zauważa się, że średnie punktów uzyskane przez trzecioklasistów w Teście TCT-DP, Wersji B są podobne do siebie. Świadczy to o podobnym poziomie uzdolnień twórczych. Najwyższa średnia wyników uzyskana przez uczniów klasy A różni się od najniższej średniej punktów uzyskanej przez uczniów klasy E zaledwie o 4,5 punktów. Analizując tabelę 2 dostrzega się, że w klasie D i E są uczniowie, którzy w Rysunkowym Teście Twórczego myślenia otrzymali najwyższy wynik spośród wszystkich badanych trzecioklasistów. Wnioskuje się, że uczniowie tych klas wykazują się wysokim poziomem uzdolnień twórczych. W tych samych klasach można też zauważyć uczniów przejawiających niski poziom tychże uzdolnień. Różnica wynikająca z najwyższego i najniższego wyniku trzecioklasistów w tych klasach, świadczy o występujących tam różnicach interindywidualnych.

Rozpatrując współczynnik zmienności opracowany przez Annę Wasilewską (2008) zauważa się, że połowa trzecioklasistów charakteryzuje się silnym zróżnicowaniem intragrupowym. Obliczony współczynnik zmienności znajduje się w przedziale powyżej 40% i poniżej 100%. Najwyższe zróżnicowanie wewnątrzgrupowe w zakresie poziomu uzdolnień twórczych zauważa się u uczniów klasy D i E. Uczniowie z klasy F charakteryzują się umiarkowanym zróżnicowaniem intragrupowym, gdyż znajdują się w przedziale powyżej 20% i poniżej 39%.

Tabela 3 Wzór algorytmu przyjętego przy wyznaczaniu poziomu badanej zmiennej

Granice wyznaczenie poziomu zmiennej	Interpretacja	Poziom
Wynik maksymalny - możliwy	Górna granica poziomu wysokiego	wysoki
Wynik $>M + SD$	Dolna granica poziomu wysokiego	
Wynik $= M + SD$	Górna granica poziomu przeciętnego	przeciętny
Wynik $= M - SD$	Dolna granica poziomu przeciętnego	
Wynik $< M - SD$	Górna granica poziomu niskiego	niski
Wynik minimalny - możliwy	Dolna granica poziomu niskiego	

Objaśnienia symboli użytych w tabeli: M – średnia; SD – odchylenie standardowe

Tabela 4 Dane do wyznaczenia poziomu myślenia twórczego dzieci dziewięcioletnich, Test TCT-DP, wersja A

Granice wyznaczanie poziomu zmiennej	Interpretacja	Poziom
Wynik maksymalny – możliwy -72 pkt.	72 pkt. [100%] - Górna granica poziomu wysokiego	wysoki
Wynik > 20.1 + 8.6	29 pkt. [40%] - Dolna granica poziomu wysokiego	
Wynik = 20.1 + 8.6	28 pkt. [39%] - Górna granica poziomu przeciętnego	przeciętny
Wynik = 20.1 – 8.6	12 pkt. [16%] - Dolna granica poziomu przeciętnego	
Wynik < 20.1 – 8.6	11 pkt. [15%] - Górna granica poziomu niskiego	niski
Wynik minimalny – możliwy	0 pkt. [0%] - Dolna granica poziomu niskiego	

W tabeli 4 przedstawiono dane pozwalające wyznaczyć poziom myślenia twórczego trzecioklasistów wersji A, Testu TCT-DP. Na podstawie zebranych informacji w tabeli 4 oraz danych zawartych w tabeli 1, można stwierdzić, że średnia wyników wszystkich uczniów klas trzecich wskazuje na przeciętny poziom uzdolnień twórczych. Warto zauważyć, że uczniowie z żadnej klasy nie wykazali się ani niskim, ani wysokim poziomem uzdolnień twórczych.

Tabela 5 Dane do wyznaczenia poziomu myślenia twórczego dzieci dziewięcioletnich. Test TCT-DP, wersja B

Granice wyznaczanie poziomu zmiennej	Interpretacja	Poziom
Wynik maksymalny – możliwy -72 pkt.	72 pkt. [100%] - Górna granica poziomu wysokiego	wysoki
Wynik > 20.1 + 9.3	30 pkt. [41%] - Dolna granica poziomu wysokiego	
Wynik = 20.1 + 9.3	29 pkt. [40%] - Górna granica poziomu przeciętnego	przeciętny
Wynik = 20.1 – 9.3	11 pkt. [15%] - Dolna granica poziomu przeciętnego	
Wynik < 20.1 – 9.3	10 pkt. [14%] - Górna granica poziomu niskiego	niski
Wynik minimalny - możliwy	0 pkt. [0%] - Dolna granica poziomu niskiego	

Objaśnienia symboli użytych w tabeli: M – średnia; SD – odchylenie standardowe

W tabeli 5 przedstawiono dane pozwalające wyznaczyć poziom myślenia twórczego trzecioklasistów wersji B, Testu TCT-DP. Na podstawie danych w tabeli 5 oraz w tabeli 2 wnioskuje się, że średnia punktów wszystkich trzecioklasistów wskazuje na ich przeciętny poziom uzdolnień twórczych. Ponadto w żadnej z badanych klas nie dostrzega się uczniów o niskim ani wysokim poziomie tychże uzdolnień.

Tabela 6 *Charakterystyka statystyczna wyników pomiaru uzdolnień twórczych. Test TCT-DP, wersja A i B*

Szkoła	Klasa III	Σ	M	SD	v	W. max.	W. min.	d
SP Dobrzyniewo Duże	A	1018.0	44.3	15.6	35.1	83.0	20.0	63.0
SP nr 26 Białystok	B	896.0	43.6	12.9	29.7	67.0	19.0	48.0
	C	951.0	38.0	13.9	36.7	67.0	18.0	49.0
SP nr 50 Białystok	D	622.0	32.7	18.4	56.3	84.0	14.0	70.0
SP Wasilków	E	861	39.1	17.2	44.0	87.0	14.0	73.0
SP nr 43 Białystok	F	1073.0	42.9	11.5	26.8	63.0	21.0	42.0
Ogółem badana próba		5421.0	40.2	15.1	37.7	87.0	14.0	73.0

Objaśnienie symboli użytych w tabeli: Σ – suma zdobytych punktów; M – średnia; SD – odchylenie standardowe; v – współczynnik zmienności; W. max – wynik maksymalny uzyskany w danej próbie; W. min – wynik minimalny uzyskany w danej próbie; d – rozstęp wyników

W tabeli 6 przedstawiono dane pozwalające wyznaczyć pomiar uzdolnień twórczych trzecioklasistów wersji A i B, Testu TCT-DP. Analizując dane zawarte w tabeli 6 zauważa się, że różnica pomiędzy najwyższym średnim wynikiem uzyskanym przez uczniów klasy A a najniższą średnią punktów uzyskaną przez uczniów klasy D wynosi 11,6 punktów. Jest to dość duża różnica punktów, gdyż średnie wyniki uzyskane przez trzecioklasistów z innych klas są do siebie zbliżone. Należy zauważyć, że spośród badanych trzecioklasistów w klasie A, D i E są uczniowie, którzy otrzymali najwyższy wynik, świadczący o wysokim poziomie ich uzdolnień twórczych. Ponadto w klasach tych, zauważa się również uczniów przejawiających niski poziom tychże predyspozycji.

Rozpatrując współczynnik zmienności opracowany przez Wasilewską (2008) zauważa się, że ponad połowa badanych trzecioklasistów charakteryzuje się przeciętnym zróżnicowaniem intragrupowym, ponieważ obliczony współczynnik zmienności znajduje się w przedziale powyżej 20% i poniżej 39%. Ponadto zauważa się, że uczniowie z klasy D i E cechują się dużym zróżnicowaniem wewnątrzgrupowym w zakresie poziomu uzdolnień twórczych, gdyż zgodnie z przyjętą klasyfikacją wyniki uczniów znajdują się w przedziale powyżej 40% i poniżej 100%.

Tabela 7 Dane do wyznaczenia poziomu myślenia twórczego dzieci dziewięcioletnich. Test TCT-DP. Wersja A i B

Granice wyznaczanie poziomu zmiennej	Interpretacja	Poziom
Wynik maksymalny – możliwy – 144 pkt.	144 pkt. [100%] - Górna granica poziomu wysokiego	wysoki
Wynik > 40.2 + 15.1	56 pkt. [39%] - Dolna granica poziomu wysokiego	
Wynik = 40.2 + 15.1	55 pkt. [38%] - Górna granica poziomu przeciętnego	przeciętny
Wynik = 40.2 – 15.1	26 pkt. [18%] - Dolna granica poziomu przeciętnego	
Wynik < 40.2 – 15.1	25 pkt. [17%] - Górna granica poziomu niskiego	niski
Wynik minimalny - możliwy	0 pkt. [0%] - Dolna granica poziomu niskiego	

W tabeli 7 przedstawiono dane pozwalające wyznaczyć poziom myślenia twórczego trzecioklasistów wersji A i B, Testu TCT-DP. Na podstawie danych zebranych w tabeli 6. i 7. zauważa się, że średnia wyników wszystkich trzecioklasistów wskazuje na ich przeciętny poziom uzdolnień twórczych. Ponadto w żadnej z badanych klas nie ma uczniów charakteryzujących się wysokim lub niskim poziomem tychże predyspozycji.

7.2 Analiza umiejętności oceny twórczości innych ludzi w świetle badań własnych

Kolejnym analizowanym wynikiem badań jest pomiar uzdolnień twórczych. Te wyniki ustalono na podstawie prezentacji prac (TCT-DP) do oceny przez dziecko utworzonej na podstawie analizy wyników (TCT-DP), które zostały uzupełnione przez dzieci i młodzież.

Tabela 8 Charakterystyka statystyczna wyników pomiaru uzdolnień twórczych. Ocena prac przez dzieci – prezentacja

Szkoła	Klasa III	Σ	M	SD	v	$W. max.$	$W. min.$	d
SP Dobrzyniewo Duże	A	335.0	14.6	12.2	83.7	35.0	-18.0	53.0
SP nr 26 Białystok	B	322.0	17.0	10.9	64.0	30.0	-9.0	39.0
	C	301.0	12.0	14.9	123.7	50.0	-16.0	66.0
SP nr 50 Białystok	D	302.0	15.9	13.9	87.7	49.0	-10.0	59.0
SP Wasilków	E	258.0	11.7	7.4	63.2	28.0	2.0	26.0
SP nr 43 Białystok	F	247.0	9.9	14.5	146.9	40.0	-18.0	58.0
Ogółem badana próba		1765.0	13.1	12.6	96.5	50.0	-18.0	68.0

Objaśnienie symboli użytych w tabeli: Σ – suma zdobytych punktów; M – średnia; SD – odchylenie standardowe; v – współczynnik zmienności; $W. max.$ – wynik maksymalny uzyskany w danej próbie; $W. min.$ – wynik minimalny uzyskany w danej próbie; d – rozstęp wyników

W tabeli 8 przedstawiono wyniki pomiaru uzdolnień twórczych na podstawie oceny prac przez dzieci (prezentacji). Zauważa się, że różnica pomiędzy najwyższym średnim wynikiem uzyskanym przez uczniów klasy B a najniższą średnią punktów uzyskaną przez uczniów klasy F wynosi 7,1 punktów. Porównując wyniki uczniów z klasy E i F zauważa się, że różnica ta wynosi 1,8 punktów. Wnioskuje się, że uczniowie z prawie wszystkich klas ocenili prace plastyczne w sposób nieadekwatny – oceny zostały zawyżone. Jedynie uczniowie z klasy F dokonali trafnej oceny poziomu twórczości prac plastycznych. Dostrzega się również, że w niektórych klasach, na przykład w klasie B i E, są uczniowie, którzy potrafią w sposób trafny ocenić wyniki aktywności twórczej innych ludzi, ale także są uczniowie, którzy zawyżają te oceny.

7.3 Relacje pomiędzy uzdolnieniami twórczymi dzieci a umiejętnością oceny twórczości innych ludzi

W niniejszym badaniu określono także relacje pomiędzy uzdolnieniami twórczymi dzieci a umiejętnością oceny twórczości innych ludzi. Związek pomiędzy badanymi zmiennymi (poziomem uzdolnień twórczych a umiejętnością oceny twórczości innych ludzi) jest nieistotny statystycznie ($r=0.174$; $p>0.05$).

8. DYSKUSJA NAD WYNIKAMI

Celem głównym niniejszego badania było określenie związku pomiędzy poziomem kreatywności uczniów klas trzecich a umiejętnością obiektywnej oceny wytworów twórczości innych ludzi. Okazało się, że związek ten był nieistotny statystycznie. Na podstawie tych badań nie można stwierdzić, że trzecioklasiści o niższych uzdolnieniach twórczych słabiej oceniają twórczość innych, i odwrotnie. Ponadto w badaniu analizowano poziom uzdolnień twórczych. Zdecydowana większość trzecioklasistów wykazuje się przeciętnym poziomem uzdolnień twórczych. Można powiedzieć, że różnice wewnątrzgrupowe w poziomie uzdolnień twórczych uczniów klas trzecich są zróżnicowane. W niektórych klasach są one liczne, zaś w niektórych niekoniecznie. Zauważa się też, że prawie wszyscy uczniowie klas trzecich nie potrafią w sposób trafny ocenić wyników aktywności twórczej innych ludzi. Bardzo często trzecioklasiści zawyżali oceny poziomu twórczości prac plastycznych. Rzadko zdarzało się, aby oceny te były zaniżone.

Niepokojące wydawać może się to, że badani trzecioklasiści w większości cechują się przeciętnym poziomem uzdolnień twórczych. Może stanowić to wyraźny sygnał, szczególnie dla nauczycieli, do podjęcia działań sprzyjających twórczości i budujących ją. Nauczyciele, pedagodzy, studenci, powinni stale zgłębiać swoją wiedzę w tym zakresie, gdyż może okazać się bardzo przydatna w pracy zawodowej. Z przeprowadzonych badań wynika, że zdecydowana większość trzecioklasistów wykazuje się przeciętnym poziomem uzdolnień twórczych. Różnice wewnątrzgrupowe w poziomie uzdolnień twórczych uczniów klas trzecich są zróżnicowane. Zauważa się, że prawie wszyscy uczniowie klas trzecich nie potrafią w sposób trafny ocenić wyników aktywności twórczej innych ludzi. Dostrzega się, że bardzo często trzecioklasiści zawyżali oceny poziomu twórczości prac plastycznych. Rzadko zdarzało się, aby oceny te były zaniżone.

9. IMPLIKACJE PRAKTYCZNE

- 1.** Odejście od przekazywania wiedzy w sposób encyklopedyczny na rzecz stosowania metod aktywizujących, angażujących uczniów w proces uczenia się, zamiast biernego przyswajania wiedzy.
- 2.** Rozwijanie umiejętności myślenia krytycznego, wspieranie procesu wielostronnego uczenia się.
- 3.** Wykorzystanie dramy jako metody nauczania. Drama jest metodą, która pozwala obalić stereotypy, daje szansę wyjścia poza tradycyjne schematy myślenia, uczy, jak należy pełnić określone role w społeczeństwie, pozwala rozpoznawać potrzeby innych, wpływa pozytywnie na rozwój wymowy, samopoczucie i tak dalej. Pracując tą metodą nauczania wykorzystuje się zarówno zmysły, wyobraźnię i ruch. Drama wszechstronnie wpływa na rozwój osobowości dziecka, pozwala przygotować do życia w społeczeństwie, odkrywać, rozwijać, kształcić uzdolnienia artystyczne, ma znaczący wpływ na rozwój wymowy, wzmacnia zasób słownictwa, kształci umiejętność rozmowy, dyskusji, czytania i pisanie. Drama pozwala na wcielenie się w pewną określoną rolę, próbując rozwiązać trudności innych ludzi, a zarazem też zaspokoić ich wszelkie pragnienia (Gudro-Homicka, 2015, s. 12-27).
- 4.** Stosowanie metod angażujących zmysły, wyobraźnię, ruch, stymulowanie różnych zmysłów uczniów oraz zachęcanie do aktywności fizycznej.
- 5.** Rozwijanie umiejętności społecznych, takich jak empatia, współpraca i umiejętności rozwiązywania konfliktów.

10. OGRANICZENIE BADAŃ I PRZYSZŁE KIERUNKI

W kontekście badań nad twórczością i kreatywnością uczniów zauważa się pewne ograniczenia. Nieliczna próba badawcza może nie być reprezentatywną dla całej populacji trzecioklasistów, co utrudnia uogólnienie wyników i postawienie rzetelnych

wyników badań. Dodatkowo badania przeprowadzone tylko w określonym rejonie szkół mogą nie odzwierciedlać różnorodności środowisk edukacyjnych. Wobec tego kolejne badania powinny zostać przeprowadzone na większej liczbie osób, jak również powinny obejmować inne szkoły. Wgłębiając się w tematykę kreatywności i twórczości, za przyszły kierunek badań w tym zakresie, można byłoby obrać elementy środowiska szkolnego i pozaszkolnego (nauczycieli, rodziców, grupy rówieśnicze), mogące zwiększać potencjał kreatywny wśród uczniów.

Zgodnie z wynikami badań, z ostrożnością można założyć, że przeciętny poziom uzdolnień twórczych może wynikać z ciągłego rozwoju poznawczego uczniów w tym wieku. Zauważa się również, że w poszczególnych klasach są uczniowie, którzy wyróżniają się na tle całej grupy – charakteryzują się wysokim poziomem uzdolnień twórczych. W niektórych klasach znaleźli się uczniowie wykazujący niski poziom tychże uzdolnień, jednakże była to zdecydowana mniejszość. Choć każde dziecko posiada pewne zdolności twórcze, ich rozwój zależy od wielu czynników, jak np. kwestie rodzinne, dostęp do kształcenia artystycznego czy wsparcia ze strony nauczycieli prowadzących dany etap kształcenia. Przy braku wyjątkowych warunków stymulujących w szczególności rozwój uzdolnień twórczych, większość dzieci prezentuje typowy poziom tychże osiągnięć. Powszechne oczekiwania wobec uczniów w tym wieku koncentrują się wokół nabywania podstawowych komponentów edukacyjnych, co może w pewnym stopniu ograniczać eksplorację kreatywną. Dopiero na późniejszych etapach nauki, dzieci mają większe możliwości rozwijania swoich indywidualnych zdolności i predyspozycji. Reasumując, przeciętny poziom uzdolnień twórczych u większości dziewięciolatków może wynikać z naturalnego etapu rozwoju oraz zwyczajnych warunków środowiska, które kształtują ich możliwości w tym zakresie.

11. KONKLUZJE

1. Zdecydowana większość trzecioklasistów wykazuje się przeciętnym poziomem uzdolnień twórczych.
2. Różnice wewnątrzgrupowe w poziomie uzdolnień twórczych uczniów klas trzecich są zróżnicowane.
3. Prawie wszyscy uczniowie klas trzecich nie potrafią w sposób trafny ocenić wyników aktywności twórczej innych ludzi.
4. Trzecioklasiści bardzo często zawyżali oceny poziomu twórczości prac plastycznych. Rzadko zdarzało się, aby oceny te były zaniżone.
5. Związek pomiędzy kreatywnością a umiejętnością oceny twórczości innych ludzi przez uczniów klas trzecich jest nieistotny statystycznie.

BIBLIOGRAFIA

- Biela, A. (2015), *Trening kreatywności. Jak pobudzić twórcze myślenie. Łącz, przekształcaj, odkrywaj, twórz!*, Warszawa: Edgard.
- Brzezińska, A.J. (2005), *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańsk: Wydawnictwo GWP.
- Dobrołowicz, J. (2002), *Kreatywność uczniów a ich osiągnięcie szkolne*, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Gajda, A., Jankowska, D., Karwowski M. (2022), *Kompas kreatywności. Program rozwijania kreatywności i kompetencji wielokulturowych*, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Galewska-Kustra, M. (2012), *Szkoła wspierająca twórczość uczniów. Teoria i przykład praktyki*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Goldberg, E. (2018), *Kreatywność. Mózg w dobie innowacji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gudro-Homicka, M. (2015), *Jak rozwijać aktywność twórczą dzieci i młodzieży? Drama w nauczaniu, wychowaniu i biblioterapii*, Warszawa: Difin SA.
- Krajewska, A. (1997), *Statystyka dla pedagogów. Wybrane zagadnienia*, Białystok: Trans Humana.
- Matczak, A., Jaworowska, A., Stańczak, J. (2001) *Rysunkowy Test Twórczego Myślenia K. K. Urbana i H. G. Jellena. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.

Nęcka, E. (1999), *Proces twórczy i jego ograniczenia*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

Nęcka E. (2001), *Psychologia twórczości*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Parczewska, T., Zwierzchowska, I. (2017), *Swoistość postrzegania rzeczywistości [w]: Kreatywność jako wymiar profesjonalizacji przyszłych nauczycieli wczesnej edukacji*, J. Bałachowicz, I. Adamek (red.), Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.

Seminarzystki (2015), *Prezentacja pracy (TCT-DP) do oceny przez dziecko*.

Stawinoga, R. (2007), *Twórczość językowa dziecka w teorii i praktyce edukacyjnej*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Szmidt, K. J. (2007), *Pedagogika twórczości*, Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Szmidt, K. J. (2016), *Sesje twórczej pomysłowości dla pedagogów, psychologów i trenerów grupowych*, Gliwice: Wydawnictwo HELION.

Uszyńska-Jarmoc, J. (2003), *Twórcza aktywność dziecka. Teoria – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, Białystok: Trans Humana.

Wasilewska, E. (2008), *Statystyka opisowa nie tylko dla socjologów: teoria, przykłady, zadania*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.

Zawadzki, R. (2005), *Psychologia i twórczość*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna.